

УДК 336.145:378

СТАН ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ І НАУКИ В УКРАЇНІ. ПИТАНЬ БІЛЬШЕ НІЖ ВІДПОВІДЕЙ

М. В. Загірняк, В. М. Усатюк

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
вул. Першотравнева, 20, м. Кременчук, 39600, Україна. E-mail: mzagirn@kdu.edu.ua

Фінансування вищої школи є визначальним чинником на шляху до формування суспільства знань. В Україні на сьогодні склалась деформована система взаємовідносин держави, корпоративного сектора та громадян в економіці вищої освіти. В основу статті покладено принципи міждисциплінарності та компаративності, що дозволило поєднати аналіз програмних і нормативних документів зі спостереженнями реальних процесів у галузі. Зроблено висновок про недостатні ефективність зусиль державних органів та активність освітньої громадськості в напрямі модернізації фінансового забезпечення вищої школи та науки.

Ключові слова: освіта, фінансові ресурси, ВВП, дисбаланс, диверсифікація.

СОСТОЯНИЕ ФИНАНСОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ В УКРАИНЕ. ВОПРОСОВ БОЛЬШЕ ЧЕМ ОТВЕТОВ

М. В. Загірняк, В. М. Усатюк

Кременчугский национальный университет имени Михаила Остроградского
ул. Первомайская, 20, г. Кременчуг, 39600, Украина. E-mail: mzagirn@kdu.edu.ua

Финансирование высшей школы является определяющим фактором на пути к формированию общества знаний. В Украине на сегодня сложилась деформированная система взаимоотношений государства корпоративного сектора и граждан в экономике высшего образования. В основу статьи положены принципы междисциплинарности и компаративности, что позволило совместить анализ программных и нормативных документов с наблюдениями реальных процессов в отрасли. Сделан вывод о недостаточной эффективности усилий государственных органов и активности образовательной общественности в направлении модернизации финансового обеспечения высшей школы и науки.

Ключевые слова: образование, финансовые ресурсы, ВВП, дисбаланс, диверсификация.

АКТУАЛЬНІСТЬ РОБОТИ. Почати необхідно з того, що освіта є фундаментальним благом. В українському суспільстві стає пріоритетним усвідомлення того, що освіта – це основа розвитку та прогресу особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної, наукової життєдіяльності суспільства та його духовного розвитку. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний та економічний потенціал суспільства. Вона є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені й формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості.

Високий рівень освіченості нації сприяє більшій сприйнятливості та дієвості економічних і соціальних реформ, формуванню правової й економічної культури при здійсненні соціальної й технологічної діяльності, створює умови для соціальної стабільності в суспільстві, економічної та національної безпеки держави. Актуальним завданням на сьогодні є забезпечення доступності здобуття якісної освіти протягом життя для всіх громадян, подальше утвердження її національного характеру.

На теперішній час умови, в яких відбувається формування інтелекту нації, є досить складними. Трансформаційна криза в Україні зумовила руйнацію науково-технологічної бази розвитку та підірвала духовно-моральну складову національного люд-

ського капіталу. За роки незалежності по всій території України поширилися процеси депопуляції населення, зменшення народжуваності й зростання смертності, у тому числі й серед населення працездатного віку. Величезних утрат продовжує завдавати людському капіталу та науково-технічному потенціалу України міграція висококваліфікованих кадрів. Тому саме розвиток та вдосконалення освіти і науки є важливою передумовою подолання негативних кризових ситуацій в економіці і суспільстві в цілому.

Сучасна національна система освіти досить складна. Вона продовжує стрімко модернізуватися під значним впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Постійно виникають нові загрози і ризики її подальшому розвитку. Одні з найбільш вагомих ризиків, на наш погляд, закладені саме у фінансовій сфері.

Рівень фінансування освіти в Україні недостатній, що зумовлено хронічним дефіцитом фінансових ресурсів державного та місцевого бюджету та відсутністю чіткого поділу напрямів фінансування. За таких умов невідкладною є потреба у систематизації проблем бюджетного фінансування закладів освіти з метою пошуку шляхів ліквідації всіх зазначених дисбалансів у напрямку виділення коштів на пріоритетні галузі економічного росту.

Перш за все, існує суттєвий дисбаланс між обсягом завдань, які визначаються державою перед освітою та наукою в перехідний період, та обсягами фінансового забезпечення цих завдань. Державне

фінансування вищої освіти та науки в Україні є вкрай незадовільним. Відповідно, до сьогодні держава втрачає передові позиції щодо рівня освіченості громадян, скорочуються масштаби та рівень якості підготовки науково-педагогічних кадрів, помітно погіршуються умови для творчої роботи вчених і викладачів.

Належний розвиток освіти потребує значних фінансових ресурсів. Сучасна світова практика доводить, що суттєве збільшення економічного потенціалу країни в умовах суспільства знань неможливе без значних витрат на освіту і науку.

У зв'язку із вищезазначеним метою роботи є висвітлення проблеми фінансування видатків освіти в сучасних умовах є актуальною проблематикою.

МАТЕРІАЛ І РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ.

Про невідповідність рівня фінансування реальним потребам не один раз заявлялось в програмних базоутворюючих документах самого високого рівня. Звернемось до декількох цитат:

1) Указ Президента України «Про Національну доктрину розвитку освіти» [4] (2002 рік): «Критичним залишається стан фінансування освіти і науки, недостатнім є рівень оплати праці працівників освіти і науки».

2) Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки [5]: «Обмежене фінансування освіти і науки з державного та місцевих бюджетів призвело до погіршення стану матеріально-технічної бази навчальних закладів та їх соціальної інфраструктури, що гальмує впровадження сучасних інноваційних технологій і засобів навчання».

3) Концепція Державної цільової програми "Наука в університетах" на 2008-2012 роки [6]: «Основними причинами нинішнього стану наукової діяльності та недостатнього рівня її взаємозв'язку з навчальним процесом в університетах є:

...
- високий рівень зносу наукового обладнання та приладів;

...
- недостатнє бюджетне фінансування наукових досліджень;

...»

4) Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [7]: «Залишається критичним стан фінансового та матеріально-технічного забезпечення системи освіти, низьким рівень оплати праці працівників освіти і науки».

Окрім цього, реальне бюджетне фінансування освіти і науки не відповідає вимогам і нормам Законів України «Про освіту» [1] та «Науково-технічну діяльність» [3] які визначають відсоток ВВП, який має виділятися на ці галузі. Ці показники відповідно дорівнюють 10 і 1,7 %.

Нарешті подолано невідповідність нормативним вимогам ЮНЕСКО, згідно з якими рекомендований обсяг державних витрат на освіту повинен становити щонайменше 6 % ВВП. Хоча загальні бюджетні витрати по галузі щороку зростають, за величиною фінансових видатків на душу населення Україна

поступається більшості країн світу, займаючи, зокрема, в Європі одне з останніх місць. Особливо занепокоює той факт, що питома вага видатків розвитку в цих асигнуваннях неухильно падає. Видатки державного та місцевого бюджетів на освіту забезпечують лише існування (покриття базових захищених статей витрат: зарплати, нарахувань на зарплату, плати за енергоносії), а не розвиток освіти, аналогічна ситуація із науковою галуззю. Сьогодні Україна за цим показником не потрапляє навіть до першої двадцятки країн світу.

Середня питома вага кількості студентів, навчання яких фінансується за рахунок коштів держави та органів місцевого самоврядування, на сьогодні складає близько 40 %, що є порушенням вимог Закону України «Про вищу освіту» [2], в якому зафіксована вимога – 51 %. Центральні органи влади та, особливо, суб'єкти господарювання пасивно інвестують кошти у підготовку кваліфікованих кадрів, надаючи перевагу залученню спеціалістів на ринку праці.

Узагальнення сучасної практики державного управління свідчить, що фінансування ВНЗ здійснюється від досягнутого рівня з урахуванням показників минулих років. У другому півріччі поточного року ВНЗ подають бюджетну пропозицію до міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України. Дана бюджетна пропозиція містить видатки по загальному і спеціальному фондах, фактичні дані за два попередні роки і потребу в коштах на наступний навчальний рік. Як правило, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади України подану потребу не враховують і виділяють набагато меншу суму державних коштів із бюджету, а основною метою ВНЗ у даному випадку є не зменшити рівень фінансування захищених статей видатків минулих років.

На противагу Україні, сфера освіти в розвинених країнах давно перетворилась на фактор економічного росту: кожна одиниця витрат на освіту дає відчутну віддачу на рівні 1,7–1,9 обсягу виробленого внутрішнього валового продукту (ВВП). Економічна конкуренція країн дедалі частіше переходить зі сфери виробництва у сферу науки й освіти. Головним фактором сталого розвитку стає не накопичення матеріальних благ і послуг, а знань, творчого потенціалу, створення умов для гармонійного розвитку людини.

Так саме, чи не головною причиною відсталості української науки, безумовно, є залишковий принцип її державного фінансування – 0,3–0,5 % ВВП. З урахуванням позабюджетних джерел цей показник часом зростає до 0,9 %. Але ж відомо, якщо в державі на сферу науки припадає менше ніж 2 % ВВП, розпочинаються руйнівні процеси не лише в самій науці, а й в економіці та суспільстві загалом. Відповідно до Лісабонської стратегії ЄС фінансування науки повинно забезпечуватись обсягом не менше 3 % від ВВП. Для прикладу, цей показник складає 3,5 % в Ізраїлі, 2,75 % – в Японії, понад 2 % – у США. Росія орієнтується на 3,5 %. Про абсолютну величину

вкладень тут і говорити не доводиться. А це визначає і відповідну віддачу, і відповідні наслідки, і відповідну перспективу соціально-економічного розвитку. Тому навіть передбачені Законом України «Про науку і науково-технічну діяльність» 1,7 % ВВП (яких, на жаль, теж немає) не допоможуть повноцінно розв'язувати проблему.

Реальна динаміка витрат на наукову діяльність, свідчить про скорочення видатків на наукову діяльність за рахунок державного бюджету. Зокрема, за період 1990–2009 рр. фінансування скоротилось із 2,3 до 0,37 % ВВП. Аналогічна ситуація з фінансуванням наукової діяльності і за рахунок усіх інших джерел фінансування. Так, за той же період 1990–2009 рр. обсяг фінансування за рахунок усіх інших джерел скоротився із 3,11 до 0,86 % ВВП. За інформацією Комітету Верховної Ради з питань науки і освіти обсяг бюджетного фінансування науки в Україні на сьогодні складає лише 0,4–0,5 % ВВП.

Для того, щоб оцінити наслідки такого фінансування, необхідно врахувати, що успіхи країни в науковій та науково-педагогічній сферах супроводжуються відповідними змінами суспільної свідомості, у результаті чого формується у суспільстві певна інноваційна інфраструктура. Після формування «нового типу культури» створюються передумови для запуску механізму комерціалізації науково-педагогічних розробок. І після цього настає етап, коли наука досягає стану самоокупності і стає важливим джерелом отримання прибутків. У цьому випадку вона вже здатна виконувати економічну функцію.

Яку функцію виконує в країні наука (соціокультурну, пізнавальну чи економічну), залежить від рівня фінансування. Отже, виходячи із рівня фінансування, зрушень у цій сфері та сфері суспільної свідомості в Україні, як видно, в найближчі часи не очікується. На основі такого рівня фінансування наукова діяльність може виконувати лише пізнавальну роль.

Тут слід також зазначити, що на вчених, які працюють у вищих навчальних закладах, з тих мізерних бюджетних коштів, що виділяються на наукові й науково-технологічні дослідження, припадає менше 5 %. Це призвело до того, що ефективні наукові дослідження проводяться менше ніж у 50 % ВНЗ. Є чимало ВНЗ, де наукові дослідження проводяться на низькому рівні або зовсім відсутні. Незадовільною є матеріально-технічна база вузівського сектору науки, де середній рівень зносу наукового обладнання сягає понад 85 %, що практично унеможливило проведення досліджень на сучасному рівні.

Для порівняння, нині бюджет Кембриджського університету, в наукових лабораторіях якого виховано понад 80 нобелівських лауреатів, щорічно перевищує 1 млрд. фунтів (з них половина коштів держави, решта – гранти, замовлення бізнесу і приватні пожертви). Водночас сумарний «науковий» бюджет по 100 університетах Мінмолодьспорту України, за кодами «підтримка фундаментальних і

прикладних досліджень у ВНЗ», складає лише біля 300 млн грн. на рік.

При збільшенні фінансування на науку та дослідження попит на освіту і, зокрема, на професійну освіту також буде сильно зростати. Простий розрахунок з використанням поточного співвідношення між витратами на науку та дослідження і кількістю працівників, зайнятих у науковій сфері України, свідчить, що для досягнення мети фінансування науки в розмірі 3 % ВВП (Лісабонська єврокомісія ЄС) необхідно додатково залучити 700 000 дослідників.

Звернемось до диверсифікації джерел і багатоканальності фінансування вищої освіти та науки на противагу пріоритетному бюджетному фінансуванню, про що так багато кажуть чиновники всіх рівнів. Поглянемо на неї у світлі реалій сьогодення.

По-перше, платні освітні послуги є найпривабливішими для вищої школи, оскільки вони надаються на тій же матеріально-технічній базі, що і послуги за рахунок Держбюджету, і не вимагають спеціальної підготовки викладачів. За умови повного реінвестування отриманого прибутку у навчальний процес, у тому числі й на заробітну плату викладачам, ці доходи повністю звільнюються від оподаткування. Разом із тим, збільшення обсягів платних послуг обмежується, з одного боку, кадровим потенціалом та матеріально-технічним забезпеченням, а з іншого боку, попитом на такі послуги з боку споживачів на тлі демографічної кризи та низької платоспроможності населення. Дані Держкомстату свідчать, що значна частина населення має вкрай низькі доходи, що часто не забезпечують прожитковий мінімум (після оподаткування). У цілому більшість населення не може забезпечити оплату навчання. Слід також відзначити мотиваційний аспект – плата за освітні послуги не є пріоритетною у витратах українських сімей. За даними того ж Держкомстату в структурі витрат на непродовольчі товари та послуги, частка витрат на освіту ледь перевищує 1 %, у той час як плата за навчання у вищих закладах освіти в США складала в кінці 90-х років 25 % середнього доходу сім'ї. У таких умовах навіть надання особам, які оплачують освітні послуги, податкової знижки щодо податку з доходів фізичних осіб не може вчинити вагомого впливу на коливання платоспроможного попиту, оскільки повернення податку з доходів фізичних осіб здійснюється через рік, а розмір повернення обмежується сумою сплаченого податку з доходів фізичних осіб із заробітної плати.

Фінансування ж підготовки фахівців за рахунок роботодавців, особливо малого і середнього бізнесу не спрацьовує з огляду на те, що норми Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», так і норми Податкового кодексу відносять плату за навчання до витрат подвійного призначення, тим самим обмежуючи віднесення її до витрат господарської діяльності. У розвинених країнах Європи, наприклад у Великобританії, витрати на технічну і професійну підготовку у повному обсязі

вираховуються із бази оподаткування податком на прибуток.

По-друге, серед інших можливостей розглядають продаж результатів і продуктів дослідної діяльності університетської науки. Про причини низької ефективності цієї ланки вже частково було сказано вище. Окрім цього можна додати декілька визначень з Державної цільової програми «Наука в університетах»: «розвитку заважає низький попит підприємств на результати наукових досліджень, високий рівень зносу наукового обладнання та приладів, великий обсяг навчального навантаження викладачів». Тому цю складову можна розглядати більше як потенційну можливість, ніж як реальну складову надходження позабюджетних коштів.

По-третє, інші чинники, такі як благодійність, меценатство або спонсорство. Зарубіжний досвід свідчить, що спонсорська допомога може бути важким джерелом формування фінансового забезпечення вищих закладів освіти. На заході склалися стійкі зв'язки закладів освіти зі спонсорами, в основному, великим бізнесом. Зв'язки ці здійснюються на взаємовигідній основі. Зокрема, здійснюючи благодійні акції через спонсорство, компанії виводять з оподаткування свої доходи. У свою чергу, отримуючи спонсорські кошти, заклади освіти офіційно представляють продукцію і послуги компанії за допомогою проведення рекламних акцій і використання наданих компанією продуктів і послуг в освітньому процесі. На жаль, в Україні механізм спонсорської допомоги є дещо викривленим, спонсорську допомогу заклади освіти переважно отримують від батьків студентів. Співпраця з великим бізнесом не складається через прогалини в чинному податковому законодавстві, оскільки надання благодійної допомоги не дає значної економії на податках. Тому і цю складову не можливо розглядати як джерело фінансових надходжень.

Так скільки потрібно грошей на освіту і науку для забезпечення якісного та сталого розвитку цієї галузі?

ВИСНОВКИ. Світова практика, свідчить, що поки не створено зразкового механізму вирішення цієї проблеми, який можна було б застосовувати без певних обмежень. Використовуються різні підходи до розробки моделі фінансування вищої освіти, але всі вони передбачають запровадження в різних формах і масштабах нових принципів персоналізації бюджетного фінансування та участь безпосередніх споживачів освітніх послуг у співфінансуванні вищої освіти. Здійснюється перехід від принципу «фінансування всіх» до принципів «фінансування кожного» та «фінансування кожним».

Сьогодні ніхто у державі не дасть обґрунтованої відповіді на запитання: який рівень державних витрат на вищу освіту (як і на освіту загалом) у період макроекономічних перетворень може вважатись достатнім для життєзабезпечення й ефективного існування системи, а з якого розпочинається її занепад і руйнація. Понад те, у державі немає навіть загальноприйнятої методології й методики прове-

дення відповідних обґрунтувань. Встановлення означеного рівня за посиланням на традиційні відсотки від ВВП, які були ефективними в минулому, як і прийняття рішення за досвідом провідних країн світу, може вважатись ефективним тільки умовно.

Кожна країна у кожний історичний період має свої особливості й умови. Тому досвід одних аж ніяк не може бути прямолінійно перенесеним на інших. Економічні, демографічні, геополітичні, загальнокультурні, соціально-психологічні й інші чинники є величинами змінними. Поза врахуванням їх співвідношення, динаміки та тенденцій розвитку, визначити державну потребу у фахівцях вищої кваліфікації (а відповідно й рівень державного забезпечення вищої освіти) неможливо.

Розпочинати тому потрібно з нульового варіанту – підготовки фахівців, які б створили й оволоділи методологією й методикою обрахувань, зуміли співвіднести досвід сусідів і історичні традиції, врахувати ці змінні величини.

На останок знову повернемося до документу на базі якого освіта України буде жити на протязі наступних десяти років «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки». Цей документ, на жаль, так і не дає відповіді на запитання хто і коли забезпечить фінансування освітньої галузі як пріоритетного напрямку видатків бюджетів усіх рівнів; хто і коли має розробити та впровадити нормативи фінансування навчальних закладів усіх підсистем освіти з розрахунку на одного учня, вихованця, студента; хто і коли проведе перегляд штатних нормативів дошкільних, навчальних закладів і забезпечить перехід у фінансуванні навчальних закладів від принципу утримання навчальних закладів до принципу формування їх бюджетів, виходячи з чисельності контингенту та стандарту вартості навчання одного учня, студента; хто і коли має встановити обсяги фінансування освіти відповідно до законодавчо гарантованих норм, поступово збільшуючи їх до середніх показників європейських держав; хто і коли забезпечить формування сучасної системи нормування та оплати праці у галузі освіти, виконання вимог законодавства щодо встановлення зарплати вчителів на рівні середньої промисловості; хто відповідатиме за розробку, виготовлення та постачання навчальним закладам сучасного обладнання, засобів навчання, підручників, програмно-методичних матеріалів для здійснення навчально-виховного процесу в обсягах, передбачених державними освітніми стандартами; хто забезпечить збільшення асигнувань на науково-дослідну та експериментальну діяльність у галузі освіти, доведе обсяги фінансування досліджень і розробок у вищій школі до рівня не меншого за 10 % від загальних асигнувань на її утримання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про освіту» від 23.05.91 р., № 1060–XII із змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

2. Закон України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р., № 2984-III із змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.

3. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13.12.1991 № 1977-XII із змінами та доповненнями. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.

4. Указ Президента України від 17.04.2002 р. «Про Національну доктрину розвитку освіти». [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

5. Постанова кабінету міністрів України від 12.06.2006 р. № 396-р «Про схвалення Концепції

Державної програми розвитку освіти на 2006–2010 роки». [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/396-2006-p>.

6. Постанова кабінету міністрів України від 18.07.2007 р. № 548-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми "Наука в університетах" на 2008-2012 роки». [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/548-2007-p>.

7. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

FINANCIAL STANDING OF HIGHER EDUCATION AND SCIENCE IN UKRAINE. MORE QUESTIONS THAN ANSWERS

M. Zagirnyak, V. Usatyuk

Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University

vul. Pershotravneva, 20, Kremenchuk, 39600, Ukraine. E-mail: mzagirn@kdu.edu.ua

Higher school financial provision is a determining factor on the way of knowledgeable society formation. At present a deformed system of mutual relations between the government, corporate sector and citizens exists in the higher education economics in Ukraine. The paper is based on the principles of interdisciplinary and comparative approach, which makes it possible to combine the analysis of program and normative documents with observation of real processes in the field. A conclusion is made that the efforts of state bodies and the activity of educational community as to modernizing the financial provision for higher education and science are insufficient.

Key words: education, financial resources, GDP, imbalance, diversification.

REFERENCES

1. "Law of Ukraine "On education" of 23.05.91, No. 1060–XII with amendments and supplements", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

2. "Law of Ukraine "On higher education" of 17.01.2002 No. 2984-III with amendments and supplements", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>.

3. "Law of Ukraine "On scientific and scientific-technical activity" of 13.12.1991 No 1977-XII with amendments and supplements", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.

4. "Decree of the President of Ukraine of 17.04.2002 "On national doctrine of education development", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

5. "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 12.06.2006 No. 396-p "About approval of the Concept of State education development program for 2006 – 2010". available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/396-2006>.

6. "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 18.07.2007 No. 548-p "About approval of the Concept of State goal-oriented program "Science in universities" for 2008 – 2012", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/548-2007>.

7. "National strategy of education development in Ukraine for 2012-2021", available at <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

Стаття надійшла 26.01.2013.